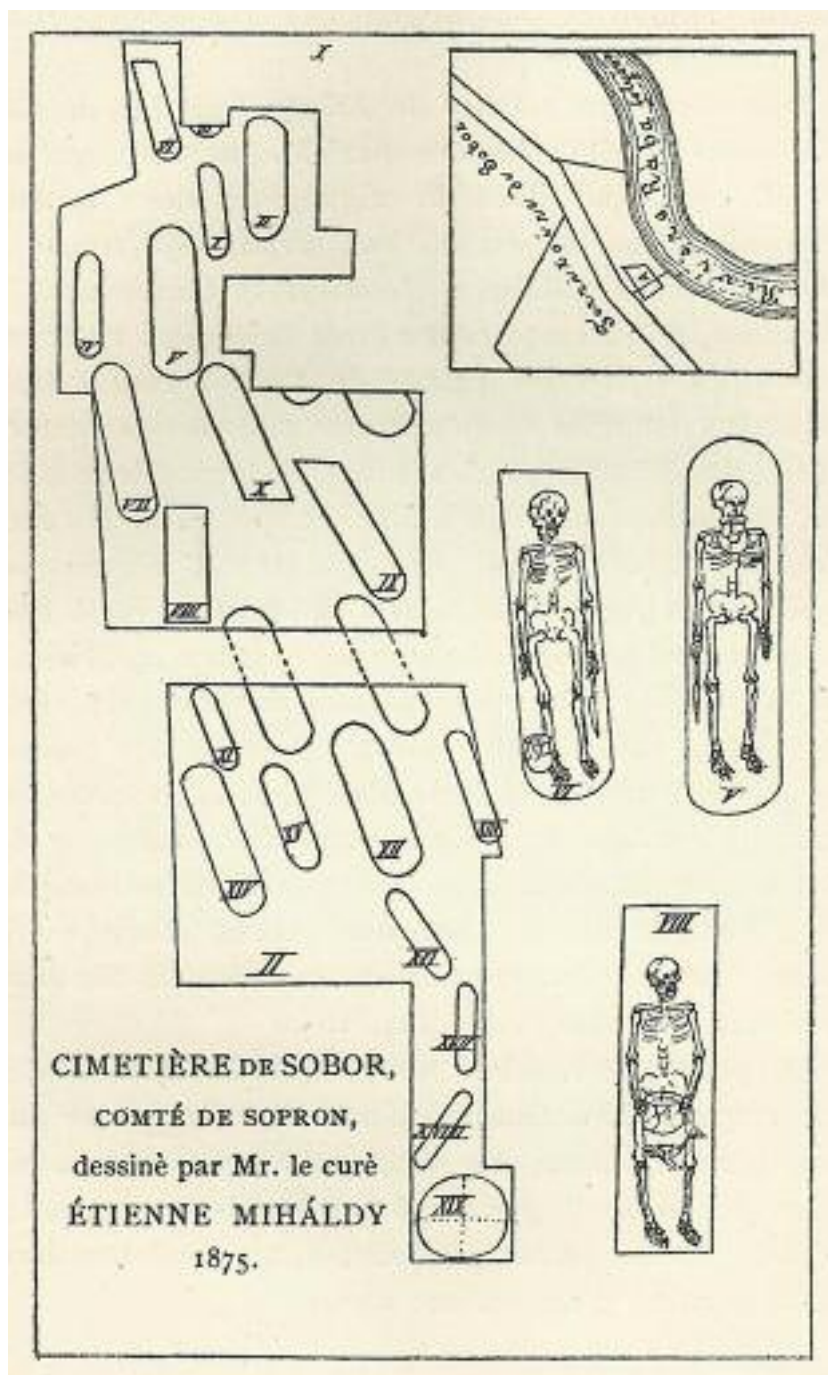

Prohászka Péter

A SOBORI KÉSŐ AVAR TEMETŐ RÓMER FLÓRIS ÉS MIHÁLDY ISTVÁN FELJEGYZÉSEI TÜKRÉBEN

Bevezetés

Rómer Flóris széleskörű kutatói és tudományos tevékenysége során számos régészeti korszak kutatásának megindításában szerzett elévülhetetlen — azonban sok esetben feledésbe merült — érdemeket. Ezek közé tartozik többek között az avar kor kutatása is, mivel az ő nevéhez fűződik két jelentős avar kori síregyüttes — a szentendrei és az ozora-tótipusztai — mellékleteinek megszerzése a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Rómer ugyan felismerte kronológiai helyzetüket, és — amint arról a Nemzeti Múzeum 1870-es évekbeli kiállítása, valamint az ahhoz írt kiállítási vezetője tanúskodnak — etnikai besorolásukat is.¹ Tudományosan azonban nem dolgozta, dolgozhatta fel őket, ugyanis értékelésükre és besorolásukra a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, Pulszky Ferenc tartott igényt.² Az avar 6–7. századi régészeti leletanyag meghatározását ugyanis e két leletegyüttes, valamint az 1850-es évek közepén előkerült kunágotai sír bizánci éremmellékletei tették lehetővé. (Pulszky 1873) Rómer ezen fejedelmi temetkezések megmentése mellett azonban még egyféleképpen bizonyosan hatott az avar kor régészeti kutatására, amely pedig az avar sírok és temetők feltárása volt, méghozzá a VIII. Ősrégészeti és Ember-tani Konferenciához kapcsolódó előmunkálatoknak köszönhetően. Az 1876. szeptember elején a Magyar Nemzeti Múzeumban megnyílt nemzetközi konferenciához kapcsolódó kiállításban a különféle intézményi- és magángyűjtemények mellett olyan régészeti leletek is kiállításra kerültek, amelyek az 1875-ben általa és Pulszky által intézett kiáltvány nyomán megkezdett feltárásokkal kerültek napvilágra. (Prohászka 2015) Ezen országos akció keretében óhatatlanul feltárásra kerültek olyan temetkezések, melyekben öntött bronz griffes-indás övek és egyéb mellékleteket találtak. E temetkezések a Pulszky által az éremmellékletek segítségével meghatározott kora avar leletektől eltérően azonban teljesen más anyaguak és kialakításúak voltak. Az éremmellékletek hiányában így besorolásuk meglehetősen nagy kérdést jelentett a korszak kutatói számára, pedig a Kárpát-medencében megtelepedett avarság 8. századi emlékei voltak. (Daim 2003, 465-467) Ilyen bronz viseleti tárgyakkal bíró sírt tárt fel többek között Tariczky Endre Tiszafüred határában és hozta kapcsolatba sikeresen az avar korrallal. (Prohászka 2013) Ugyanekkor került sor az első késő avar temető kutatására, amelyet ugyan Mihálydy István bakonyszentlászlói plébános kezdett meg, azonban néhány sír feltárásánál Rómer személyesen jelen volt és noteszában rögzítette a megfigyelt jelenségeket. Ráadásul a kongresszus eredményeit összefoglaló és bemutató könyvében 19 sír leírását, néhány sírrajzot és a Mihálydy-féle temetőterképet közölte is. (Rómer 1878, 172-174) *(1. kép)* Így lett a sobori az első olyan temetője az avar kor kutatásának, amelyről te-

1. kép

A sobori temető helyének és a síroknak a térképe,
valamint néhány sírrajz a Compte-Rendubén (Rómer 1878, 173))

metőtérkép és sírrajzok készültek, illetve nyomtatásban megjelentek. A temető és az előkerült leletek azonban csekély figyelmet kaptak csak a korszak kutatói részéről, ugyanis mindeddig nem történt meg a sírok és mellékleteik tudományos igényű közreadása. (Csallány 1956, 187.; Bödöcs 2002, 319–320.) Ennek okát részben abban is kereshetjük, hogy egyrészt Rómer franciául adta közre a kongresszus eredményeit, másrészt a sobori ásatásokra és leletekre vonatkozó források több intézmény levél-, illetve adattárában található meg. A Rómer Flóris életrajzának elkészítéséhez folytatott kutatások során előkerült számos olyan forrás, amelyek — kiegészítve a helyi és országos orgánumban megjelent tudósításokkal, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum leltárkönyvével — lehetővé teszik a sobori temető egy részének tudományos értékelését. Sajnos az 1876 nyarán feltárt sírok dokumentációja, valamint a mellékletek nem állnak rendelkezésre, mivel ezeket Mihály István nagyrészt magánál tartotta. Ugyan halála után gyűjteménye a Veszprémi Múzeumba került, azonban a sobori leletekből ma már csupán néhány kerámia edény azonosítható a gyűjteményben.

Mihály István, a bakonyszentlászlói régész plébános

A sobori avar temetőben kutatásokat folytató, majd a sírokat dokumentáló Mihály István esperes-plébános azon személyek közé tartozott, akik Rómer Flóris hatására kezdtek el foglalkozni a múlt emlékeivel, kutatták környezetük építészeti és régészeti emlékeit. Mihály 1833. december 16-án született Buzsákon, nemesi családban. Iskoláit Veszprémben végezte, majd 1857-es pappá szentelését követően Csóton és Pápateszén segédlelkész. 1865-től Bakonyszentlászlón plébános, később esperes. (Mithay 1978, 7.) Az 1860-as évek végétől Rómer hatására kezdi régészeti kutakodásait és hozza létre gyűjteményét a környékbeli lelőhelyeken talált emlékekből. (Mithay 1978, 7.; Kópházi 2002, 607–608.) Kutatásainak új lendületet adott az 1876. évi Őstörténelmi és Embertani Kongresszus és az ahhoz kapcsolódóan a Magyar Nemzeti Múzeumban megrendezett régészeti kiállítás. Ezzel kapcsolatban Rómer külön is megemlékezett Mihályról a kongresszusi előkészületekről *A Honban* megjelent cikkében: „Említés nélkül nem szabad e helyen hagynom nt. Mihály István bakony sz. lászlói lelkész urat, ki rendkívüli buzgalommal és kitartással környékén kutatásokat tesz, némely sajátságos temetési módokról már eddig is értesített, és kinek gyűjteménye mint szakférfiaktól halljuk, már annyira gyarapodott, miszerint a magánosok muzeumai között már nem utolsó helyen felemlítendő!” (Rómer 1875) Mihály leletei mellett segítségét is felajánlotta a szervezőbizottságnak, amelynek felszólítására Bakonyszűcs-Százhalmon és Soboron végzett ásatásokat. (Mithay 1978, 8.) Megfigyeléseiről leveleiben részletesen beszámolt Rómernek, sok esetben rajzokat és térképeket is mellékel. A feltárt leletek nagy részét a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Gyűjteményéből paleolit kőeszközöket, különféle korú agyagedényeket állítottak ki a kongresszushoz kapcsolódó kiállítási vezető sze-

rint. (Hampel 1876, 73–74) Mint az sok más amatőr régész esetében megfigyelhető, Rómer Nagyváradra kerülését követően lelkesedésük — támogató nélkül maradván — alábbhagyott és sokan felhagytak a kutatással, gyűjtéssel. Mihálydy az 1880-as évek országos kiállításaira ugyan még elküldte gyűjteményének szebb darabjait, azonban a későbbi tevékenységéről nem állnak rendelkezésünkre irodalmi vagy levéltári adatok. (Récsey 1903, 66.) Gyűjteményét nem adta el, mivel 1901. május 31-én bekövetkezett halálát követően a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége intézkedett a régészeti és néprajzi anyag megvásárlásáról. (Récsey 1903; Mithay 1978, 9.; Kópházi 2002, 608.) Mint arra Récsey rámutatott, a gyűjteménynek nem volt leltárkönyve, mindössze időközönkénti feljegyzéseket tett Mihálydy, amelyek azonban elkallódtak. (Récsey 1903, 65.) A Magyar Nemzeti Múzeum mintegy tucatnyi, különféle korú tárgyat választott ki a hagyatékából (Hampel 1902, 436–437.), a jelentős részét pedig az éppen akkor alakult Veszprémi Múzeum kapta meg. (Mithay 1978, 9.) Sajnos a leletek azonosítását a jegyzékek és a leltárkönyvek hiánya ma már nem teszi lehetővé.

A sobori temető feltárására vonatkozó híradások a korszak országos és helyi kiadványaiban

A sobori temető feltárásáról mind Rómer, mind pedig Mihálydy beszámolt a helyi, illetve az országos folyóiratokban. Elsőként Rómer tudósított az *Archaeologiai Értesítő*ben Mihálydy 1875. májusi kutatásairól: „Mihálydy István plébános úr B. Szent Lászlóról arról tudósít, hogy ő Sobor határában Sopronmegyében az uradalomtól kinyert engedély folytán ez évi május hó 18 és 19-ik napján ásatásokat rendeztetett. Egy helyt elkorhadt testre akadt, melynek ballábánál egy 9 cm. magas, a szájnnyílásánál 8 és a talapnál 6 cm. széles bögre feküdt. Egy másik helyt szintén hullára akadt, melynek jobb lábánál egy 14 cm. magas, szájnnyílásánál 9.5, fenekénél 7,5 cm., legnagyobb bőségében 12 cm. széles bögrét, a test baloldalánál pedig egy kis vasdarabot talált. Egy harmadik helyt egy 175 cm. hosszú vázat ásott ki melynek jobbujában vaskés, a farcsonton vaskarika, lábánál pedig 12.5 cm. magas, szájöblénél 11 cm., talapjánál pedig 7.5 cm. széles agyagbögre volt. Egy negyedik helyt a bögre a váz szájába volt alkalmazva, egy ötödik helyt pedig a két kéz szárraira. Ugyanitt a bögre mellett madárcsont-maradványok is találtak. Egy hatodik helyt a váz baljában volt a vaskés, balvállán a vaskarika, jobb lábánál pedig a 11.5 cm. magas bögre. A váz feje lefelé volt fordulva, mintha a földbe harapott volna. A test többi része különben szabályosan feküdt, kivéve hogy egy álkapocs néhány foggal a bögre mellett hevert. Egy hetedik helyt a 160 cm. hosszú váz jobb kezének egyik uján bronz sodrony gyűrű volt, baljában vaskés, balcsipője körül 3 vaskarika egymás mellett, azonfölül egy 9.5 cm. magas bögre a balfül táján. — A sirok, melyekből összesen tizet ásatott fel, többnyire 19.5 cm.-re vannak a földben.” (Rómer 1875) Alig néhány hónappal később egy részletesebb beszámolót tett közzé Mihálydy

a Győri Közlönyben „Régészeti bulvárlat” címmel: „...örömtelt kebellem léptem hát ki a partra, szemlét tartani a tér fölött s alig néztem körül, azonnal észrevettem a föld emelkedéséről, hogy a földnek, amelyen állok, ős temetkezési vagy lakhelynek kell lennie, miután megtudtam, hogy e tér a sobori határban esik... Battyányi Géza grófnak ...bizalommal fordultam tehát az uradalom kormányzójához Békésy Mihály kitűnő gazdatiszthez, ki a tudományos dolgokat kedvelő urasága nevében a tudományos kutatást azonnal kegyes volt megengedni.

Meglévén az engedély a kutatásra, kirándultam tehát 1875. évi május hó 18., 19., augusztus 6. 24. és 1876- évi augusztus 9., 10., 14., 17-ikén a sopronmegyei sobori határbani nagy munkára...

Az említett sobori határban tehát mintegy 150 □ méternyi téren 37 sírt ásattam föl. A sírok meglehetősen rendben vannak egymástól 40, 60 és 70 cm távolságban, 195 cm. mélyen az anyaföldben, mely fölött 80 95 cm-re iszapolás vagyis öntés föld áll, tehát a váz körülbelül 280 cm mélyen van. A sírok hossza különböző. A legkisebbek 115 cm hosszúak s 40 cm. szélesek, a legnagyobbak 240-250 cm hosszúak s 80, 90 és 100 cm szélesek.

Minden sírban 1 kis bögre vagyis fazék a váz jobb vagy bal oldalánál jobb vagy bal felől a fejnél, volt a szájban is alkalmazva és a két kézzsár közt az ágyékszigolyákon.

A bögrék legnagyobbikának átmérője a szájnál 9 cm., a talpnál 8 cm., legnagyobb bősége 13. cm., magassága 13 cm., legkisebbikének pedig átmérője a szájnál 7 cm., a talpnál 4 ½ cm., legnagyobb bősége 8 cm., magassága 9. cm.

Némely bögrében kis állat-csontokat találni. Volt olyan váz is, mely mellett sólyom madár csontjai találtattak.

A vázak mellett többnyire a czombcsont izületi bütyke táján egy agyag orsó, a közép kézcsonatok körül majd jobb, majd bal felől 1 vaskés, az alkar singcsontja és az orsócsonton majd jobb– majd bal felől bronz — vagy durva üvegyöngyből karperecz, a kereszt- és csipőcsonton bronz- és vascsatok s karikák, a csonton kül halljáratnál bronzfüggő, melynek alján kék gyöngyszem díszlik, egynél művészileg készült nem arany, csak aranyszínbe márott függő, melynek felső karikáját egy kígyó alak képviseli, az állkapcsa és a fejgyám körül durva setéztöldes és apró sárga üvegyöngyök, a balláb közép lábcsontjai mellett három elű nyílhegy és a jobblabnak sark és ugrócsontjai táján mint egy kés olyan vasszurony van. A vázak észak-tól délnek szabályosan fekszenek. A felső vétag csontjai a törzs és a medence mellett alkalmaznók.

A koponyákat, melyeket épen kivehettem s a bögréknek egy részét némi aprólékossággal szerencsés voltam nemzetünk muzeumának följajláni.

A helyiség és a sírok térképét is szerencsés voltam dr. Rómer Flóris hazánk kitűnő régészének kezeibe juttatni, ki is ezen tudományos kutatásnál tett jelentésemre a mult évi augusztusban szíves volt megjelenni s a hely színen tett ásatásban nagy örömét nyilvánítá előttem ezen igen érdekes s a szelczeni sírokkal egyaránt tanulságos fölfedezésem fölött.” (Mihály 1876)

Az ásatásaival párhuzamosan sorra küldte fel a sobori temetőben nyert leleteket a Nemzeti Múzeumnak, amelyek a kongresszushoz kapcsolódó kiállítás vitrinjében is helyet kaptak. (Hampel 1876, 60–62.)³ Rómer a kongresszus eredményeit összefoglaló francia nyelvű munkájában ismertette a sobori ásatásokat és 19 sír leírása mellett közölt néhány sírrajzot, valamint a temető térképét. (Rómer 1878, 172–177. v. ö. Bödöcs 2002) Ugyanakkor a leletek rajzos publikációjára sem ekkor, sem pedig a későbbiekben nem került sor, pedig a sobori lelőhelyről ezt követően is jutottak leletek a győri bencés gimnázium gyűjteményébe. Néhány késő avar övdísz Polgár Dénes plébános ajándékozott a gyűjteménynek (Börzsönyi 1888; Börzsönyi 1897), melyek fényképeit Fettich Nándor közölte. (Fettich 1943, 7. és VI. tábla 1-12.) A temető és sírjainak bemutatásánál Rómer forrásai egyrészt saját ásatáson tett megfigyelései, másrészt Mihály István jelentései voltak, melyek még ha több adattárban is, de szerencsére fennmaradtak.

Mihály István Rómer Flórisnak írt jelentései

A VIII. Őstörténeti és Antropológiai Kongresszus szervezési munkálatai során mind Rómer, mind pedig Pulszky, mint a szervezőbizottság vezetői, többször fordultak a vidéki régészet iránt érdeklődő személyekhez, kérve őket az ásatásaikról szóló beszámolók beküldésére. (Prohászka 2015) Mihály a kongresszushoz kapcsolódóan több lelőhelyen folytatta kutatásait Győr és Veszprém megyékben, melyek közül a sobori mellett a Bakonyszűcs-Százhalmon végzett ásatásai hoztak jelentősebb eredményeket. (Mithay 1978, 8.) A plébános folyamatosan tájékoztatta Rómert ezen kutatásairól, ezen levelei részben a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában, részben pedig a Forster Központ Rómer-hagyatékában találhatóak. A levelek nagy részét ugyanis Rómer magával vitte Nagyváradra, ahol a *Compte-Rendu* összeállításán dolgozott. A levelek szöveghű átirásban, Mihály rajzaival kiegészítve kerülnek közlésre.

Mihály először 1875. június 23-án kelt levelében számolt be az ásatásáról.⁴

„Nagyságos Úr!

Ez évi Május hó 18 és 19-én ásatást rendeltem el igen szép eredménnyel, melyről — minekelőtte egy térképen a' kiásott sírokat az 1876-iki Congressusra elkészítve adnám — sietek örömmel csak így privátim hírt hozni Nagyságodnak ezen kis prezenttel együtt: t. i. e ládikában az — V — római számmal jegyzett tárgyakat, melyeket egy kiásott sírból saját kezemmel szedtem ki. — A' nevezett sír 225 centimerni mélyen volt hajdan a' földben kiásva; — ezen sírban a' váz hossza a' koponyától egész a' lábujjakig 185 c/m-re szaladt egy bögre és vaskés díszítésével ily formán: —

a' bögre a' felső fogaktól az alsóig 55 m/mre a' kinyitott szájba volt alkalmazva, a' rosda által fölemésztett vaskés a' baljában volt, a' bal láb alól 's a' jobb e' fölött volt.— Szóval az egész test kissé féloldalt balra dülve feküdt.—

Van itt a' ládikában egy másik koponya — 0 — jeggyel jeelve, melynek többi csontjai a' fölfelé tolaikodó víz miatt a' földben maradtak, csak a' jobb lábánál levő bögre és egy vaskés darab nem tudni melyik oldala mellől került elő a' már nagyon is fölnyomódott víz alól. — Ezen bögre és vaskés darab is — 0 — jeggyel van jelezve.—

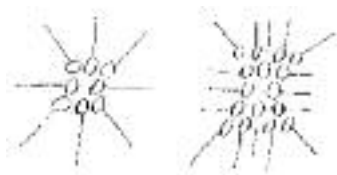
A' harmadik koponyához, — /: mely Z. jeggyel van jelezve:/, — tartozó többi csontrészek oly elkorhadtak voltak, hogy azoknak fölvétele az elmállott bögrével együtt teljes lehetetlen volt. —

Még egy fej vázzal van szerencsém Nagyságodat megörvendeztetni, mely 469 c/mre az úgy nevezett Klappersteinok 's sárga agyag közt volt a' földben. — Szeretném tudni, ha nem a' fókák, — vagy krokodilokhoz tartozott-e? — Ha igen, akkor tán lármát is lehetne csapni!—

Egyébiránt lesz Nagyságod oly kegyes, pár sorban tudtomra adni: — érdekes lesz-e az ásatást a' congressusra azon a' helyen folytatni, a' honnét szerencsés vagyok mult-kori fáradozásim gyümölcseivel e' pillanatban Nagyságodnak kedveskedni; — vagy ohajt tán Nagyságod személyesen is megjelenni a' helyszínén, midőn reményilem szerencsés lehetek Nagyságodat szerény gunyhómban édes örömmel elfogadhatni 's ez utjában vidékünkön kalauzolhatni. Ha pedig Nagyságodnak bokros teendői nem engednék meg vidékünkön megjelenhetni, szabadjon bizalmasan fölemlítnem: — hogy nagyobb tekintélyt, 's több eredménnyel vezethessem az ásatásokat támogatást vagyok

bátor kérni, vagy is mintegy hivatalos kiküldetésemet ohajtanám Nagyságodtól és Nagyságod által a' szervező bizottság vagy a' Kormánya nevében.

Majd elfelejtem megemlíteni, hogy ugyanakkor egy más község határában tár temetkezésre akadtam, hol a' hullák fővel össze — 's arczczal lefelé vannak fordítva. — Körülbelül ily formán: —

Egy bokorban több és kevesebb nyugszik miként azon helybeli gazdatiszt említi! — Május hó 12 és 13kán — mondá ő — több bokrot is ástak ki, — az egyikben 8 a' másokban 16, de volt olyan bokor is, hól 30-nál is több feküdt együtt. — Mint-hogy azt a' tájt krumplival beültették nem tehettem új kísérletet. — Minderről azonban jövő alkalommal tán szerencsés lehetek Nagyságodnak — ha ohajtja — kissé bővebben szolgálhatni, jelenleg csak megemlíteni kívántam. —

Kiváló tisztelettel 's honfiui üdvözlettel vagyok

A' Nagyságos Urnak

Bakony-Szent-László 1875 Junius hó 23-án

alázatos szolgálja

Mihály István

plebános

Utolsó posta: —

Kis Bér, — Varsány”

A következő sobori ásarásáról tájékoztató levelét 1875 augusztusában küldte Rómernek: ⁵

„Nagyságos M. N. Muzeum Igazgatósága!

Sopron megyei Sobori határban az uradalomtól kinyert engedély folytán két ásatást rendeztem. — Az egyiket ez évi május hó 18 és 19-én, a' másikat pedig szinte ez évi Augusztus hó 6-án. —

Tessék csak Nagyságtoknak a' Z jegy alatt idecsatolt térképet szemlélni 's megmutatom rajta A betűnél a' helyet, hól a' két ásatást rendeztem. — Tehát A-tól, — ha mind a' két alkalommal a' sebesen érkezett viharos nagy zápor nem alkalmatlanodik 's nem szalaszt szét bennünket, — tündöklőbb eredménnyel mehetnék a' jövő évi Congressusunk fényes ünnepére; de így csak mint vert had nyújtom be Nagyságotok kezei által az összekapkodott csekélységet. —

A' kiásott sírokat — ha bár olyan voltam a' nagy zápor alatt, mint a' kiöntött ürgefi — nem hagytam addig el, míg feszült figyelemmel 's nagy gonddal föl nem mértem — 's rajzoltam. —

Nagyobb papíron kéznél nem levén, bátor voltam a' kiásott sírokat két ívre átvonalozni. —

Ha a' két ívet Nagyságtok összeillesztendik, szinte úgy kivehetők a' sírok, mintha egy íven volnának jegyezve.— Az írónnal huzott vonalok jelentik a' kiásott tért, a' tintával pedig a' kiásott sírok vannak körülvonalazva nagyságuk 's fekvésük szerint, és pedig a' Nro

I. hossza 115 c/m, szélessége 40 c/m. — A' test egészen elkorhadt, 's a' bal lábánál levő kis bögre magassága 9 c/m, fenn a' szájnylásnál 8 c/m 's alatt a' talpnál 6 c/m.—

II. hossza 200 c/m, szélessége 80 c/m. — A' föltolakodó víz miatt a' csontok kivétele teljes lehetetlen volt, bal oldala mellől azonban még is sikerült egy kis vas darabot kivenni. Volt a' jobb lábánál egy bögre is, melynek magassága 14 c/m, fenn a' szájnál bősége 9 ½ c/m, a' legnagyobb bősége 12 c/m, alól a' fenekénél 7 ½ c/m. —

III. még nincs kiásva, csak a' két lábfej közt levő bögre mutatja magát 10 c/m magasságában, 9 c/m legfelső, — 11 c/m közepén legnagyobb, — 's alatt a' talpnál 6 ½ c/m bőségében. —

IV. hossza 175 c/m, szélessége 55 c/m. — Itt minden végkép elkorhadt. —

V. hossza 250 c/m, szélessége 80 c/m. — A' csontokat a' szájban alkalmazott bögrével együtt voltam szerencsés a' legméltóbb kezekbe juttatni. —

VI. hossza 225 c/m, szélessége 85 c/m. — A' váz hossza 175 c/m, szélessége csipőben 39 c/m, térdnél 25 c/m, lábfej körül 23 c/m., vállban 45 c/m. — Jobbjában egy vas kés, a' farcsonton egy vas karika, 's ballábánál egy bögre volt, melynek magassága 12 ½ c/m, fölnt a' szájbősége 11 c/m., legnagyobb bősége 12 ½ c/m, legalól 7 ½ c/m. —

VII. hossza 220 c/m., szélessége 70 c/m. — A' váz hossza 145 c/m. — A' bögre a' ballábnál volt. —

VIII. hossza 180 c/m, szélessége 65 c/m. — A' bögre két kéz száira alkalmazva 's a' bögre mellett egy madár maradványi voltak. —

IX. hossza 215 c/m, szélessége 75 c/m. — A' váz hossza 175 c/m., szélessége a' váll körül 35 c/m., a' farnál 28 c/m. — Baljában vas kés, bal vállán egy vaskarika jobb lábánál egy bögre, melynek magassága 11 ½ c/m. — A' száj és a' legnagyobb bőség átmérője 12 c/m., és alatta a' talp, vagy fenék átmérője 6 c/m. — A' fej egészen lefelé volt fordulva mintha a' földbe harapott volna. — A' test többi része egészen szabályosan feküdt azon kivétellel, hogy egy álldarab néhány foggal a' bögre mellett volt. — Most már azon áll darab sajátja volté, vagy egy másiké az egy új kérdés. — Erről azonban majd élőszóval, ha találkozandunk. —

X. hossza 210 c/m, szélessége 85 c/m. — A' váz hossza 160 c/m. — a' térdeknek egymástoli távolsága 45 c/m. — Jobb kezének egyik uján sodrony gyűrű volt bronzból v rézből, — baljában egy vaskés, a' balcsípő körül 3 db vaskarika egymás

mellett azon fölül egy bögre a' balfüle táján, mely bögrének magassága $9\frac{1}{2}$ c/m, a' száj átmérője 10 c/m, legnagyobb bőségének átmérője $11\frac{1}{2}$ c/m., fenekének átmérője 8 c/m.

Látni a' rajzon még ki nem ásott sírokat is. — Azokat, sőt többet is ott bátran és szabadon ásathatunk, miután arra az engedélyt már rég kikönyörögtem. —

De nem csak a' Sobori határnak egy kis részecskéje térképen, — nem csak az e' határban a' csintalan Rába partjától épen 2 meternyire kiásott sírok rajzát két íven, hanem egy ládikában a' VII. VIII. IX. és X. sírokból fölszedett csontokat a VII., VIII.-ből kivett bögrékkel együtt van szerencsém ez uttal Nagyságtok drága kezeikbe át-nyújtani 's honfiui üdvözetem nyilvánítása mellett vagyok

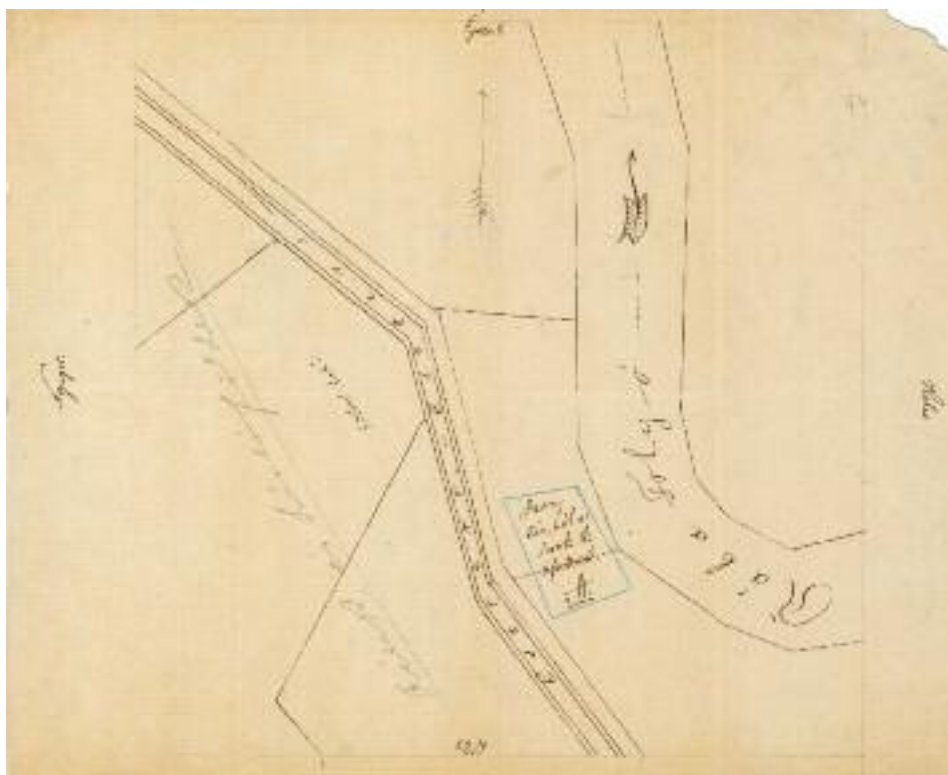
Nagyságodnak

B.SztLászlón 1875 August 14én

Szolgája

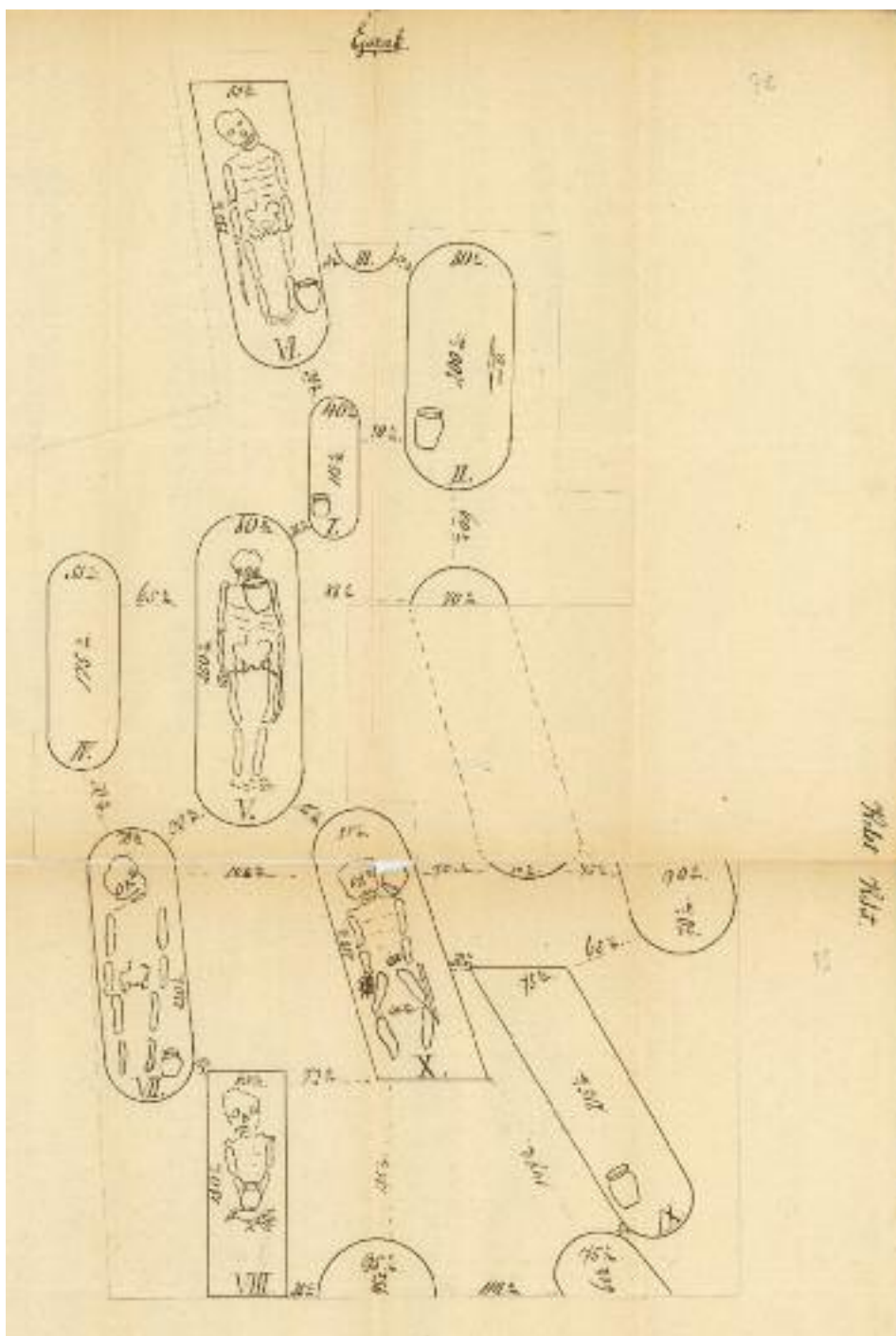
Mihálydy István

B: A' sírok többnyire 19.5 c/m-re vannak a' földben. (2–3. kép)

2. kép

Mihálydy leveléhez mellékelte rajza a lelőhelyről

3. kép
Mihály leveléhez mellékelt temetőterképe

Mihálydy következő sobori ásatásairól készült beszámolója csupán egy évvel később készült el, és 1876 júliusában küldte Budapestre Rómernek:⁶

„Nagyságos Úr
Szívből szeretetett jó Uram!

A Sopron megyei Sobori ásatásaimról jólehet már több ízben voltam szerencsés Nagyságodnak kimerítendő tudósításokat nyújtani, — melyeket úgy hiszem noha arról még említést nem volt Kegyes tenni méltoztatott kapni; — megérintetem azt, midőn azuttal több rendbeli újabb ásatásaimról 's urnatemetkező helyekről adtam tudósítást, jelenleg hát csak a 'sobori kiásott sirok rajzát siettem összeállítani 's megküldeni. —

Ha netán tudósításom eltévedt volna, minden egyes sírt bátor vagyok jegyző könyvemből újra elbeszélni. —

Az ide mellékelte sírok térképén az írónnal huzott külvonalok jelentik a' kiásott tért, a' tintával a' kiásott sirok vannak körülvonalazva nagyságuk 's fekvésük szerint és pedig az

I. hossza 115 c/m. szélessége 40 c/m. — A' test egészen elkorhadt, s a' ballábanál levő kis bögre magassága 9 c/m, fenn a' száj nyílásnál 8 c/m 's alatt a' talpnál 6 c/m. —

II. h. 200 c/m, sz. 80 c/m. — A' föltolakodó víz miatt a' csontok kivétele teljes lehetetlen volt, bal oldala mellől azonban még is sikerült egy kis vas darabot kivenni. — Volt a' jobb lábánál 1 bögre is, melynek nagysága 14 c/m, fenn a' szájnál bősége 9 ½ c/m; — a' legnagyobb bősége 12 c/m, alól a' fenéknél 7 ½ c/m. —

III. még nincs kiásva, csak a' két lábfej közt levő bögre mutatja magát 10 c/m magasságában, 9 c/m legfelső 11 c/m. Középen legnagyobb, — 's alatt a' talpnál 6 ½ c/m bőségébe.

IV. hossza 175 c/m, szélessége 55 c/m. — Itt minden végkép vagy elkorhadt, v kivolt rabolva v ülő helyzetben volt eltemetve. —

V. h. 250 c/m. sz. 80 c/m. — A' csontokat a' szájban alkalmazott bögrével együtt voltam szerencsés a' legméltóbb kezekbe juttatni.

VI. h. 225 c/m, sz. 85 c/m. — A' váz hossza 175 c/m, sz. csipőben 39 c/m, térdnél 25 c/m., lábfej körül 23 c/m, válban 45 c/m., jobbában egy vas kés, a' farcsonton egy vas karika 's bal lábánál egy bögre volt, melynek magassága 12 ½ c/m, fönn a' szájbősége 11 c/m, legnagyobb bősége 12 ½ c/m, legalól 7 ½ c/m. — Ezt majd muzeumomból szerencsés lesznek prezentálni.

VII. h. 220 c/m, sz. 70 c/m. — A' váz hossza 145 c/m. A' bögre bal lábánál volt. — Ez már illő helyén szerepel.

VIII. h. 180. sz. 65. — A' bögre a' két kéz szárain alkalmazva 's a' bögre mellett egy madár — hihető solyom maradványai voltak. —

IX. h. 215 c/m. Sz. 75 c/m. — A' váz hossza 175. sz. a' váll körül 35 c/m., a' far-

nál 28 c/m. — Baljában vas kés, bal vállán 1 vas karika, jobb lábánál 1 bögre, melynek magassága 11 ½ c/m., a' száj- és a' legnagyobb bőség átmérője 12 cm és alatt a' talp v fenék átmérője 6 c/m. — A' fej arcczal egészen lefelé volt fordulva mintha a földbe harapott volna. — A' test többi része egészen szabályosan feküdt azon kivétellel, hogy egy áll darab néhány foggal a' bögre mellett volt. — Most már azon áll darab sajátja volt-e vagy egy másiké az egy új kérdés? —

X. h. 210 c/m, sz. 85 c/m. — A' váz hossza 160 c/m. A' térdeknek egymástoli távolsága 45 c/m. — Jobb kezének egyik uján sodrony gyűrű volt bronzból v rézből, — baljában egy vaskés, a' bal csipő körül 3 db vaskarika egymás mellett, azonfelül egy bögre a' balfüle táján, mely bögrének magassága 9 ½ c/m; a' száj átmérője 10 c/m legnagyobb bőségének átmérője 11 ½ c/m. Fenekének átmérője 8 c/m.

XI. h. 115 c/m, sz. 40 c/m. a' test feküdt 145 c/m-re a földben úgy t. i. hogy az öntés 100 c/m és az anyaföld 45 c/m teste. — A' váz hossza 84 c/m, vállnál a' szélessége 19 c/m. — Jobb térdén egy kis bögre volt. —

XII. h. 240 c/m, sz. 90 c/m. — A' test feküdt 275 c/m-re t. i. 100 c/m az öntés és 175 c/m anyaföldben. — A' váz hossza 177 c/m sz. a' vállnál 41 c/m. — Két fog a' hasán 's a' bögre a' bal vállán állt. — A' bögre magassága 14 c/m — a' szájnáli átmérője 12 c/m. — A' talp átmérője 7 ½ c/m. — A' derékon a' legnagyobb bőség 12 c/m. — Balkezének egyik uján tekeres gyűrű volt. A' deréktájon jobb és bal felől bronz csatfélék. — Jobbjában 1 vaskés és a' jobb felől levő bronz alatt valami selemféle szövetű gomb. —

XIII. A' sír hossza 200 c/m, sz. 40 c/m. — A' test feküdt a' földben épen oly mélyen mint a' XII. — A' váz hossza 180 c/m, vállnál szélessége 36 c/m. — Az egész test rendesen feküdt. — A' fej is egyenest fölfelé nézett. — Egy vas kés a' jobb kézszár alatt éle kifelé, hegye pedig a' lábnak lefelé fordítva. — A' hason egy vas karika volt. — A' jobb lábfejre volt alkalmazva a' bögre úgy hogy a' lábujak a' bögrében voltak. —

XIV. A' sír hossza 224 c/m, szélessége 70 c/m. — A' test feküdt a' földben oly mélyen mint az előbbi. — A' váz hossza 175 c/m, sz. vállnál 37 c/m. — A' fej kissé balra dőlve 's arcczal jobbra nézve. — Az egész test különben rendesen feküdt. Jobb felől a' fül hely alatt egy bronz függő, melynek alján kék gyöngy lógott. — Bal vállánál 1 vas kés. — A' bal kéz kis ujján karika bronz lemezgyűrű. — A' jobb könyöktől a' kéz tagjaiból minden hiányzik. — Bal térdénél 1 téglapiros színű orsó, a' bögre jobb térdén alúl 's e' fölött madár csont volt. — a' bögre magassága 11 c/m; szájnál az átmérő 11 ½ c/m. A legnagyobb átmérő 12 c/m. — A' talpnál 7 c/m. —

XV. A' sír hossza 154 c/m, sz. 60 c/m. — Ez gyermek sír. — Balról lábánál a' bögre, mellyben szén volt, hihető elégettetett. Itt még fogak sem találtattak. — A' bögre magassága 9 ½, száj átmérője 10 c/m., legnagyobb átmérő 11 ½, vas a' koponya jobb felén. —

XVI. A' sír hossza 150 c/m, sz. 60 c/m. — A' váz a' földben olyan mélyen volt mint az előbbieket. — A' váz h. 75 c/m. — Egészen rendes helyzetben még a' fő is, mely gyermek főre mutat, — csak foggal. — A' bögre jobb lába fejenél volt szájjal

fölfelé. — A' bögre átellenében a' bal lábánál vasból egy gomb mint a' kakas harang 's alatta 1 orsó. —

XVII. A' sír hossza 175 c/m, szélessége 60 c/m, — A' váz a' földben oly mélyen mint az előbbieik. — A' váz hossza 118 c/m. — Ágyék körül jobb felé tartva 1 vas karika, bal térdénél egyszerű kis orsó. — Nyakán gyöngysor, — fülében bronz függő 's ebben gyöngy. — Vaskarika vékonya körül. —

XVIII. A' sír hossza 200 c/m, sz. 50 c/m. — A' váz, mint a' XI. oly mélyen feküdt a' földben. — A' fej bal váll felé fordulva, az állkapocs ferdén, a' csigolák pedig az állkapocs között találtattak. — A' váz hossza 150 c/m, sz. 28 c/m. — Jobb válla alatt bronz karika, — a' jobb térdére oldalt fektetett bögrét mind két kezével tartja. — Csak a' felső sorban volt néhány fog. — Azon fölül a' fültájakon volt még 2 egyszerű függő. —

XIX. egy egészen köralakú sír, melynek átmérője 150 c/m hosszában, szélességében is 150 c/m. — Itt egy disznó agyaron kívül semmi más nem jött elő. —

Nem sokára reménylem szerencsés leszek folytatását is adni, addig is kiváló tisztelem mellett vagyok

Nagyságodnak
1876 július 19én
alázatos szolgája
Mihály István" (4. kép)

1876 augusztusában Mihály ismét elküldte a temető lelőhelyének térképét lefelére rajzolva:⁷

648/1745

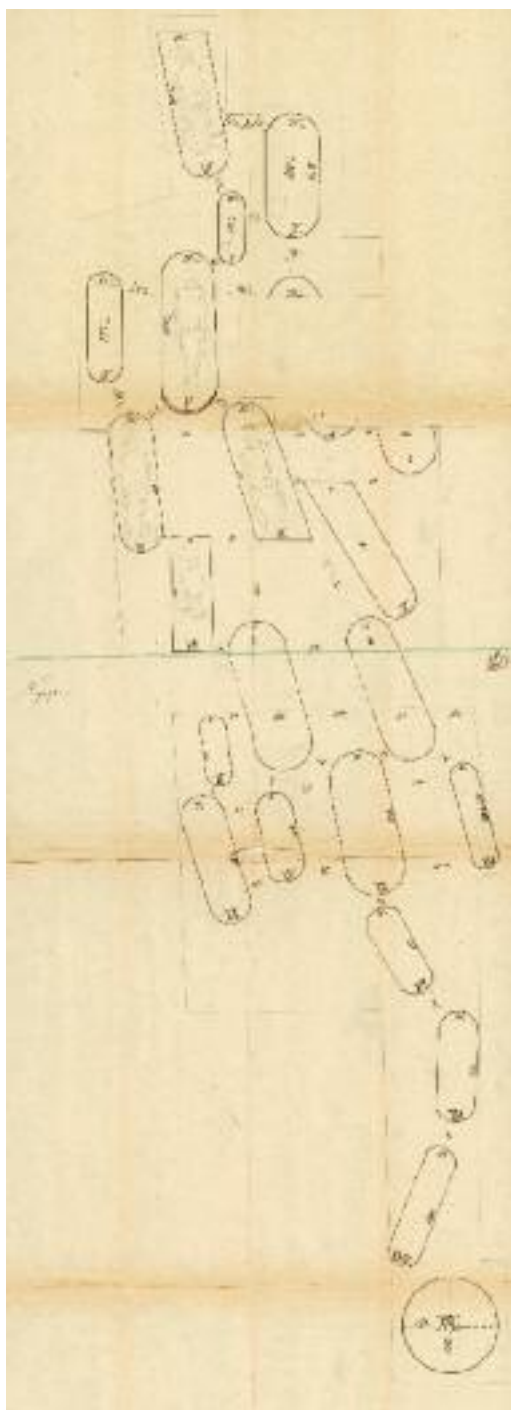
„Nagyságos Úr,
Szívből szeretett jó Uram!

Utolsó soraiban térképet kér tőlem, de azt nem méltóztatott írni, hogy minő térképet; — én tehát — noha már egy éve hogy beküldtem egy egész íven a' sobori határ térképet — bátor vagyok azt azon remény fejében, hogy ez kívántatik ismét itt küldeni.

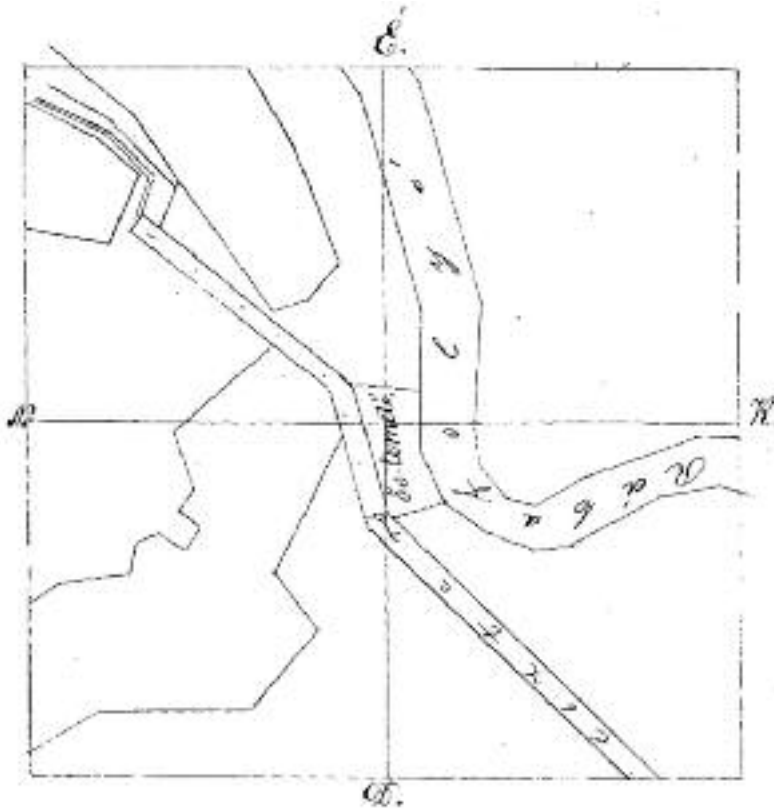
Most megyek Soborra, azután Bakonybélbe 's onnét végre 'a Százhalmokhoz. — Ha Soboron lesz szerencsém szép tárgyakhoz azonnal szállítom Budapestre valamint a. B.béli és Százhalomiakat is. —

Kiváló tisztelettel, vagyok
Nagyságodnak
BszLászló 1876 aug. 6.
Alázatos szolgája
Mihály István

Sobori határ térképéből azon rész, hól az őskori temetkezési hely van." (5. kép)

4. kép
Mihály leveléhez mellékeltem temetőterképe

5. kép
Mihálydy leveléhez mellékelt rajza a lelőhelyről

Ugyancsak 1876 augusztusában beszámolt az újabb sobori ásatásai eredményeiről:⁸

775. Mihálydi[!] tárgyakat jelent
(1871)

„Nagyságos Úr!
Szívből szeretett Jó Uram!

Ha megbízatást kaptam volna Veszprém megye térképét régészeti szempontból fölvenni, fölhasználtam volna minden erőmet csak hogy e' tekintetben is Nagyságodnak örömmel szolgálhattam volna; de miután erről egész eddig világosan nem méltóztatott nyilatkozni igen sajnálom, hogy most már az idő rövidsége miatt azt

magamra nem vállalhatom. — Azon kedves kívánságának azonban, hogy a' nyilhegyekből küldjek, a' melyeknek összes száma, mint méltóztatik az Iső táblából tudni, csak 5; — ezekből tehát a' Kiállításra itt küldök három példányt. — A' szilánkokból is, melyekből már 300-at elküldtem, ujjolag itt küldök egy százdarabot. —

Sobori ásatásomat e' hó 9ikén 's 10ikén a' Rába tulságos megáradása 's az eső megrontotta, kiásattam azért még is — annak is daczára hogy a' szunyogok csak nem megettek 's 4 napig húzodó 's különösen az ásatás helyén legjobban dühöngött dis-senterian közt — nagy nehezen 5 sírt és a' víz és sárból kellett kimarkolásznunk a' tárgyakat, melyeket van szerencsém megszámozottan itt küldeni 's oda prezentelni hazám Muzeumának; t. i. A' XX sírből 1 Koponyát és 1 fazekat, melyet összedrótoznom sikerült. A' XXI — sírből 1 koponyát és 1 fazekat, a' XXIIből 1 koponyát és 1 fazekat a' XXIIIból 1 koponyát 's a többi csontokat, gyöngyeit, gyűrűjét és függő-jét 's késének egy részét, mely fahüvelyben állt, - a' karpereczét pedig minthogy olyat nem bírok még magamnak tartottam fön; - a' XXIV sírban kisgyermek levén minden elenyészett. —

A' Bakonybéli ásatásaimból örömmel ajándékozom meg nemzetünk muzeumát 1 koponyával 's a' többi csontokkal. —

Még egy helyről, hogy legyen teljes a' 3 szám van szerencsém ajándékul nyújtani 1 koponyát, melyet a' múlt évben ásattam ki a' kajári határban. —

Kiváló tisztelettel vagyok

Nagyságodnak

BszLászló 1876. aug. 12én

alázatos szolgája

Mihályd István"

Mihálydtól további leveleket és jelentéseket sem a Rómer-hagyatékokban, sem pedig más közgyűjtemények levéltáraiban nem találtam, azonban nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy talán valahol még lappanghatnak ilyenek.

Rómer Flóris feljegyzései a sobori ásatásról

Fontos adatok találhatóak a sobori sírok egy részével kapcsolatban Rómer egyik noteszében, melybe utazásai során tett megfigyeléseit jegyezte fel. Mihályd Győri Közlönybeli cikkében utalt arra, hogy Rómer Flóris személyesen is meglátogatta az ásatást: „A helyiség és a sírok térképét is szerencsés voltam dr. Rómer Flóris hazánk kitűnő régészének kezeibe juttatni, ki is ezen tudományos kutatásnál tett jelentésemre a mult évi augusztusban szíves volt megjelenni s a hely színen tett ásatásban nagy örömét nyilvánítá előttem ezen igen érdekes s a szelczeni sírokkal egyaránt tanulságos fölfedezésem fölött.” (Mihályd 1876) Erről a látogatásról tanúskodik Rómer XXXVIII. jegyzőkönyve, amelyben az 1875. augusztus 24-én és 25-én tett ásatási megfigyeléseit rögzítette. (Forster Központ (Budapest) Rómer-hagyaték

XXXVIII. Notesz 144-149.) (6–8. kép) Az első napon a sírokkal kapcsolatban Rómer a következőt jegyezte fel: 144.: „Sobor Aug. 24én a Rába partján, borzasztó sok szu-nyog közt kezdtük az ásatást dél tájban a csontok XXX 1 méternyi mélységben.” Az alatta olvasható szöveg és rajz nincs kapcsolatban a temetővel. 145.: Temetőterkép részlete a XI, XIV, XV, XVI és XIII. sírokkal. A füzet alján a következő feljegyzéssel: „a fej egészen meg van, bögre, késsel, vas”. A sírgödörök méretadatai mellett két sírnál Rómer a csontvázakat be is skiccelte a sírgödörbe.

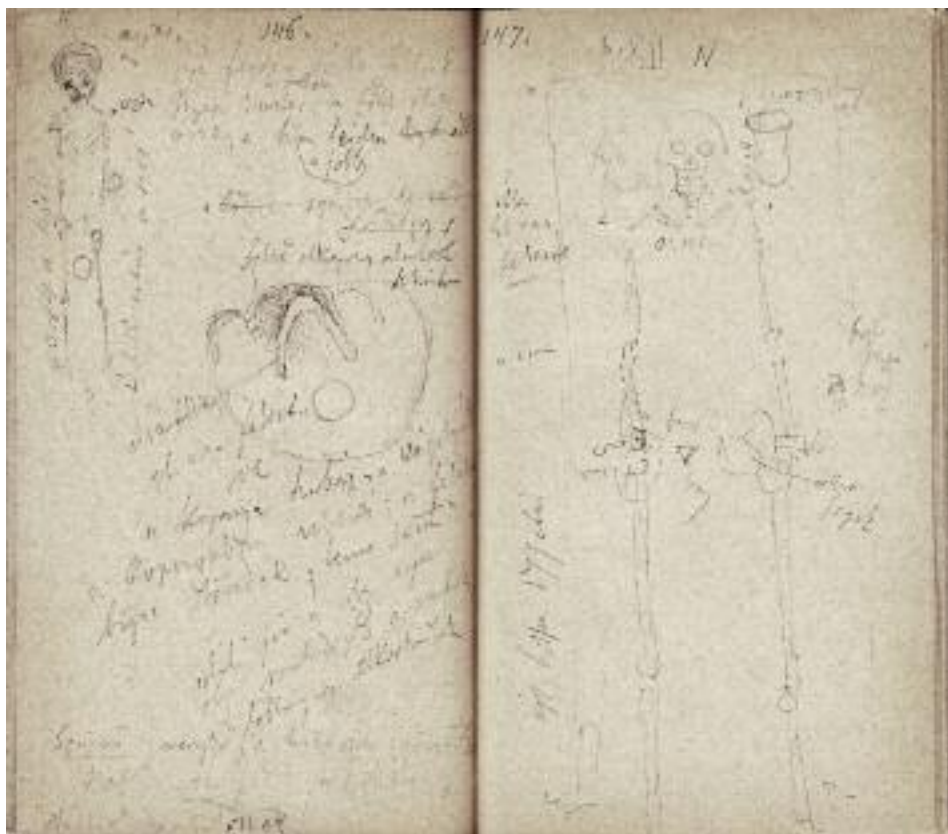
146.: a XI. sír csontvázának és a mellékletek rajza mellett „feje ferdén jobbra fekszik a mellén. Iszap 1 méter a föld alatt 0.45, a bögre a jobb térdén áll. Felső álkapocs alúlról tekintve [annak rajza] el van fordítva. A koponya hibás, a csigolyák koponyában voltak; a fekete bögre töredék; benne semmi. Ahol jön a víz, azért oly romladozó a csontok többnyire elkorhadtak.” Az oldal alján Rómer a Szücsön talált leletekről jegyzett fel adatokat. A notesz 147. oldalán a XII. sír rajza található, amely sírban az öntött övgarnitúra volt. Feljegyzése szerint „áll a ki van tekerve”, a

6. kép
Rómer Flóris jegyzetei a sobori ásatásról

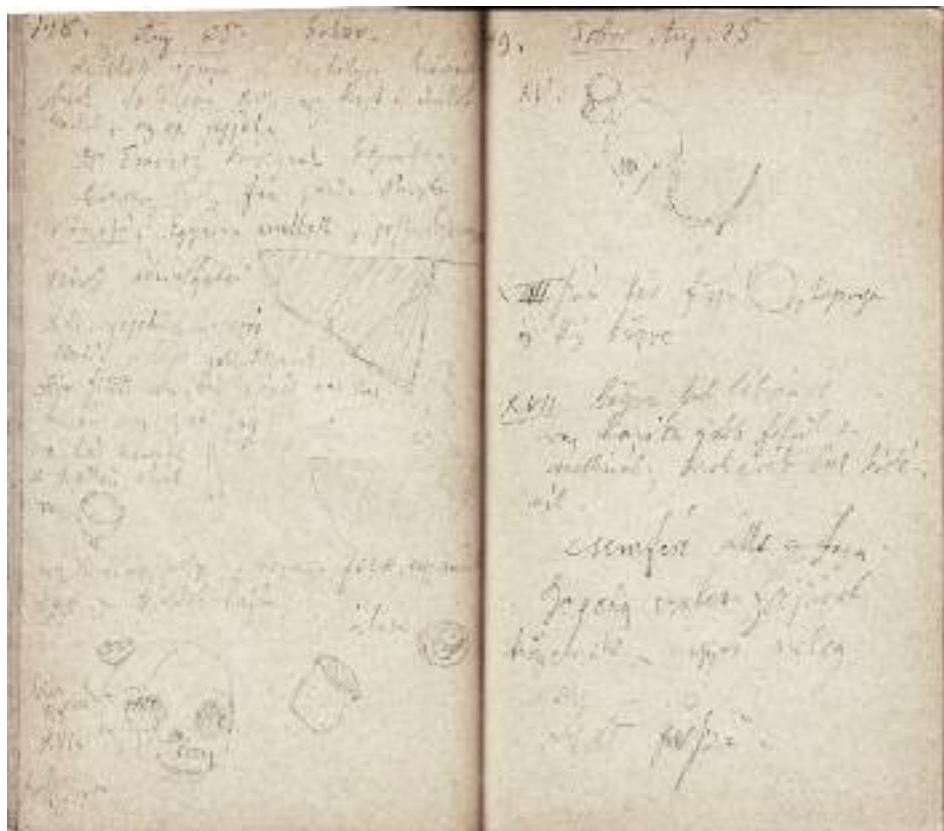
bal térde belső oldalán „állat fogak”, míg a jobb térdénél az övvereteket és a csatot jelölte. Augusztus 25-én a következőket olvashatjuk Rómer noteszében: „délelőtt ismét a sírhelyre kirándultunk, találván XIII. egy kést és csatot vasból, az ép fejjel”, valamint „XVI. Fejétől balra apró csontok a bögre jobb kezénél feje fölött van, bal kezénél vas kés, hasán vas csat fog; a bal karnál a mellén alul vas”. „Az állnak egy része, koponya fölött, egy másik része a köldök táján, a hasán”. A koponya rajza mellett „kis gyerek XVI, hossza 0.75.”. A 149. oldalon a XV. sír koponyájának helyzete, alatta „XVIII szám két függő, koponya és kis bögre; XVII. Bögre bal lábánál vas karika jobb felől a mellinél; orsókerék bal térdénél, csemfőre állt a foga Szegény ember fájával tüzelnek – nagyon meleg van.”

A sírok katalógusának összeállításánál Mihálydy beszámolóí, Rómer Flóris jegyzetei, a sajtóban megjelent írások, valamint a Nemzeti Múzeum leltárkönyvébe bejegyzett adatok voltak a segítségünkre. A leletek ábrázolását maga Rómer készítette, amikor a leltározás során a tárgyak leírása mellé azok képét is berajzolta.

7. kép

Rómer Flóris jegyzetei a sobori ásatásról

8. kép

Rómer Flóris jegyzetei a sobori ásatásról

A sírok katalógusa

I. sír. H.: 115 cm, sz.: 40 cm. A test elkorhadva, a bal lábánál kis bögre

Mellékletek: a) bögre. M.: 9 cm, szá.: 8 cm, tá.: 6 cm (-).

II. sír. H.: 200 cm, sz.: 80 cm. A test elkorhadva, a bal oldala mellett kis vas darab, jobb lábánál egy bögre.

Mellékletek: a) bögre. M.: 14 cm, szá.: 9 ½ cm, tá.: 7 ½ cm (-), b) kis vasdarab (-).

III. sír. A két lábfej között egy bögre.

Mellékletek: a) bögre. M.: 10 cm, szá.: 9 cm, tá.: 6 ½ cm (-).

IV. sír. H.: 175 cm, sz.: 55 cm. A test teljesen elkorhadva, melléklet nincs.

V. sír. H.: 250 cm, sz.: 80 cm.

Melléklet: agyag edény töredéke. H: 4,3 cm, sz: 3,3 cm (285/1875.65) (9. kép: 2).

A leltárkönyv szerint még egy rozsdás vas kés volt a sírban H: 9,7 cm, sz: 1,5 cm (285/1875.44) (9. kép: 1).

9. kép
A sobori sírok mellékletei

VI. sír. H.: 225 cm, sz.: 85 cm. A váz hossza 175 cm, szélessége a vállnál 45, a csípőnél 39 cm. A jobb kezénél vas kés, a farcsonton egy vas karika. A bal lába mellett bögre.

Mellékletek: a) bögre. M.: 12 ½ cm, szá.: 11 cm, tá.: 7 ½ cm (-), b) vas kés (-), c) vas karika (-).

VII. sír. H.: 220 cm, sz.: 70 cm. A váz hossza 145 cm. A bal lába mellett bögre.

Mellékletek: a) Barnás durva anyagú agyag bögre, melyből több darab hiányzik. M.: 9,5 cm, szá.: 7,6 cm (285/1875.60) (9. kép: 3), b) Bronz drót függő, áll két egymásba fűzött részből, melyek közül az alsó kör alakú. H: 2,9 cm (285/1875.46) (9. kép: 5).

VIII. sír. H.: 180 cm, sz.: 65 cm. A két keze között bögre, és mellette egy mádar csontjai.

Mellékletek: a) Durva barnás anyagból égetett agyag bögre töredéke. M.: 8 cm, szá.: 8 cm (285/1875.62) (9. kép: 4)

IX. sír. H.: 215 cm, sz.: 75 cm. A váz hossza 175 cm, szélessége a vállnál 35, a csípőnél 28 cm. A bal kezénél vas kés, vállánál vas karika. A jobb lába mellett bögre. A fej lefelé arccal fordulva. Egy áll darab néhány foggal a bögre mellett.

Mellékletek: a) bögre. M.: 11 ½ cm, szá.: 12 cm, tá.: 6 cm (-), b) vas kés (-), c) vas karika (-).

X. sír. H.: 210 cm, sz.: 85 cm. A váz hossza 160 cm. A jobb kezének egyik ujján bronz sodrony gyűrű, a bal kezében vas kés és a balcsípő körül három vas karika egymás mellett. A fej bal oldalán egy agyag bögre.

Mellékletek: a) bronz sodrony gyűrű (-); b) vaskés (-); c) 3 db vaskarika (-); d) agyag bögre. M: 9,5 cm, szá.: 10 cm, tá: 8 cm (-).

XI. sír. H.: 115 cm, sz.: 40 cm. A sírmélység: 145 cm. A váz hossza 84 cm, szélessége a vállnál 19 cm. Jobb térdénél egy kis bögre.

Mellékletek: a) Hiányosan égetett, durva barnás anyagú agyag bögre. M: 14 cm, szá.: 11,3 cm. (285/1875.55) (9. kép: 6)

XII. sír. H.: 240 cm, sz.: 90 cm. A sírmélység: 275 cm. A váz hossza 177 cm, szélessége a vállnál 41. cm. két fog a hasán került elő. A bal váll felett egy bögre. A bal kezének egyik ujján tekerceses gyűrű, a deréktájon jobb és balfelől bronz csatfélék. Rómer feljegyzése és rajza alapján azonban a bronz veretek a jobb térd környékén kerültek elő. A jobbójában vas kés. A jobb felőli bronz alatt selyemféle szövötű gomb.

Mellékletek: a) Hosszúkás nyelv alakú testű bronzcsat, amelyhez az ovális csatkarika zsanéros szerkezettel kapcsolódik. A csatpecék hiányzik. A csattest felülete díszítetlen, azonban hármás rügyszerű díszítésben végződik. H: 5.6 cm, sz: 2 cm. (285/1875.33) (9. kép: 7); b) Öntött bronz szíjvég, melynek felülete indákkal díszítve. Az alsó része letörve. H: 6.5 cm, sz: 2.2 cm. (285/1875.34) (9. kép: 10); c) Két darab öntött bronz, patkó alakú lyukvédő, melynek végei körökben végződnek. H: 2.3; sz: 2.3 cm. (285/1875.35) (9. kép: 8); d) Négyszögű, rozsdacette vas csat, h: 3.2 cm, sz: 2.9 cm. Találtatott a XII. sz. bögrében) (285/1875.36) (9. kép: 11); e) Hárombordás bronzgyűrű, melyről egy félkör letrött (285/1875.37) (9. kép: 12); f) Kerek, öntött bronz veret napsugaras díszítéssel. Átm: 2 cm. (285/1875.38) (9. kép: 9); g) Rozsdacette vaskés két darabra

törve, amely a XII. sz. bögrében volt. H: 12 cm, sz: 1.7 cm (285/1875.39) (9. kép: 15.); h) Rozsdás vaskés, h: 7.8 cm, sz: 1.5 cm. (285/1875.40) (9. kép: 16.); i) Vaskés két rozsdáette töredéke, H: 8 cm., sz: 1.2 cm (285/1875.41) (9. kép: 17.); j) ötszörös tekerccselésű bronz sodrony gyűrű, átm: 2 cm (285/1875.49) (9. kép: 13.);⁹ j) kisméretű tégely alakú durva barnás anyagú agyagedény. M: 5,8 cm, szá: 7 cm, tá: 7,5 cm. (285/1875.58) (9. kép: 14.)

XIII. sír. H.: 200 cm, sz.: 40 cm. A sírmélysége 275 cm. A váz hossza 180 cm, szélessége a vállnál 36. A csontváz hanyatt fekvő. A jobb kézszár alatt vas kés, a hason egy vas karika volt. A jobb lábfejnél bögre, arra ráhúzva.

Mellékletek: a) vas kés (-); b) vas karika (-); c) Durva anyagú és rossz égetésű agyag bögre. Az egyik oldalából nagy darab hiányzik. M: 11,8 m, szá: 11 cm (285/1875.57) (10. kép: 1.). A leltárkönyv szerint ebben a sírban volt egy barnás anyagú, durva égetésű agyag bögre, több darabja hiányzik. M: 12 cm, szá: 11 cm. (285/1875.61) (10. kép: 17.).

XIV. sír. H.: 224 cm, sz.: 70 cm. A sír mélysége 275 cm. A váz hossza 175 cm, szélessége a vállnál 37. A koponya kissé balra dőlve, arccal jobbra nézve. A csontváz jobb könyökétől az alkarcsont és a kéz csontjai hiányoztak. A koponya jobb oldalán a fül tájékán bronz fülbevaló, melynek alján kék gyöngy csüngött. A bal vállánál egy vas kés volt. A bal kéz kis ujján bronz lemezgyűrű. A bal térdénél egy téglapíros agyag orsógomb. Agyag bögre a jobb belső oldalán és felette madárcsontok.

Mellékletek: a) ovális karikájú bronz fülbevaló, amelyről hosszúkás kék kő csüng le. A díszítés felett a karikára forrasztott tüskén kerek gyöngy van. A fülbevaló karikájának csúcán egy másik — valószínűleg gömb alakú — gyöngy felerősítésére szolgáló drót maradványa. H: 3,8 cm, Sz: 1.7 cm (285/1875.50)¹⁰ (10. kép: 3.); b) vas kés (10. kép: 8.); c) bronz lemezgyűrű (-); d) téglapíros agyag orsógomb (10. kép: 5.); e) durva, barnás anyagú agyag bögre töredékes állapotban. M: 9,1 cm, szá: 9,9 cm, (285/1875.63) (10. kép: 7.)

XV. sír. Gyermeksír. H.: 154 cm, sz.: 60 cm. A bal lábánál agyag bögre és benne szén. A koponya jobb felén vas töredék.

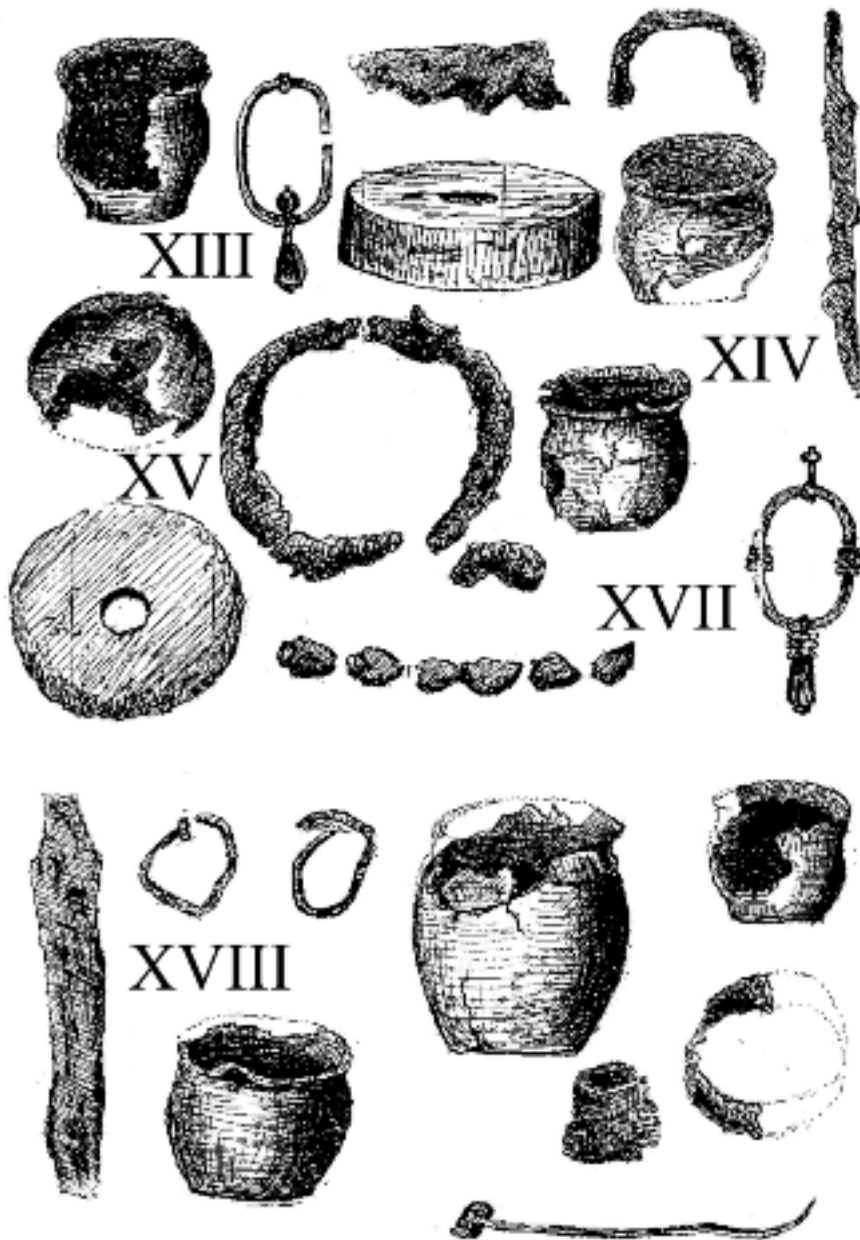
Mellékletek: a) agyag bögre. M: 9,5 cm, szá: 10 cm; b) rozsdáette vas darab H: 4,5 cm, sz: 1,5 cm. (10. kép: 2.)

XVI. sír. Gyermeksír. H.: 150 cm, sz.: 60 cm. A sír mélysége 275 cm. A váz hossza 75 cm. agyag bögre a jobb lábfejnél, a balnál vas gomb és alatta egy agyag orsó.

Mellékletek: a) agyag bögre; b) rozsdáette vas gomb az egyik végén peccel. Átm: 3,5 cm (285/1875.67)¹¹; c) agyag orsó.

XVII. sír. H.: 175 cm, sz.: 60 cm. A sírmélység: 275 cm. A váz hossza 118 cm. A medencének jobb felén vas karika, a bal térdénél agyag orsó. A nyakán gyöngysor, a fej oldalán bronz fülbevaló gyönggyel.

Mellékletek: a) vaskarika töredékei 4 db, átm: 6,8 cm, legnagyobb vastagsága: 1,4 cm (285/1875.53) (10. kép: 10.); b) égetett agyag orsógomb. Átm: 3,7 cm, v: 0,5 cm, a közepén lévő lyuk átm: 0,8 cm (285/1875.48) (10. kép: 9.); c) 6 db középen átfúrt pasztagyöngy és 11 db töredék, amelyek gyöngysort alkottak (285/1875.51) (10. kép: 12.); d) ovális karikájú bronz fülbevaló, amelyről hosszúkás 0,7 cm hosszú és 0,4 cm széles kék gyöngy csüng le. A gyöngy bordázott

10. kép
A sobori sírok mellékletei

bronz foglalatban van. A fülbevaló karikájának csúcsán egy másik — valószínűleg gömb alakú — gyöngy felerősítésére szolgáló drót. A karika két oldalán három-három bordázott díszítés. H: 4,5 cm, karika átmérője 2 cm (285/1875.42) (10. kép: 13.); e) Durva, sötétbarna agyagból készült, rossz égetésű agyag bögre. Rossz állapotban, oldalán nagy lyukkal. M: 11,4, szá: 10,5 cm (285/1875.56) (10. kép: 11.)

XVIII. sír. H.: 200 cm, sz.: 50 cm. Sírmélység 145 cm. A koponya a bal váll felé fordulva, az állkapocs felett és között csigolyadarabok. A váz hossza 150 cm, szélessége 28. A jobb váll alatt bronz karika, a jobb térdére oldalt fektetve agyag bögre, amit mindkét kezével tart. A koponya fültájékain két egyszerű függő.

Mellékletek: a) bronz karika; b) Barnás anyagú rosszul égetett agyag bögre. M: 7,5 c, szá: 7,4 cm (285/1875.59) (10. kép: 16.); c) két egyszerű bronz huzal fülbevaló, melyről a díszítés hiányzik. Az egyik fülbevalón, a karika végén tekerces díszítés maradványa. H: 2 és 2,1 cm. (285/1875.45) (10. kép: 15.); d) a bögrében rozsdás vas kés. H: 13,5 és sz: 2 cm (285/1875.52) (10. kép: 14.)

XIX. sír. Kör alakú sír átmérője 150 cm. Egy vaddisznóagyag volt a sírban.

XX. sír. Melléklet: agyag bögre.

XXI. sír. Melléklet: agyag bögre.

XXII. sír. Melléklet: agyag bögre.

XXIII. sír. Melléklet: gyöngyök, gyűrű, fülbevaló, vaskés fahüvelyben, karperec.

XXIV. sír. Gyermeksír, melléklet nem volt.

A Múzeum leltárkönyvébe további leleteket leltároztak, melyeknél azonban sír-szám nem szerepelt.

Görbült bronz tű a végén lapos díszítéssel. H: 8,4 cm, sz: 2 mm (285/1875.54) (10. kép: 21.)

Barnás anyagú agyag bögre, melynek mintegy harmada hiányzik. M: 7 cm, szá: 8 cm. A leltárkönyvi bejegyzés szerint: szám nélküli sírból (285/1875.66) (10. kép: 18.)

Szélesebb vaskarika részlete. M: 2 cm, átm: 1,5 cm szám nélkül (285/1875.68) (10. kép: 20.)

Rozsdaette vaskarikának a fele. Átm: 3 cm, sz: 0,9 cm szám nélkül (285/1875.69)

Rozsdaette vaskarikának a fele. Átm: 3 cm, sz: 0,5 cm szám nélkül (285/1875.70)

Rozsdás vasdarab. H: 5,4 cm, sz: 3,2 cm szám nélkül (285/1875.74)

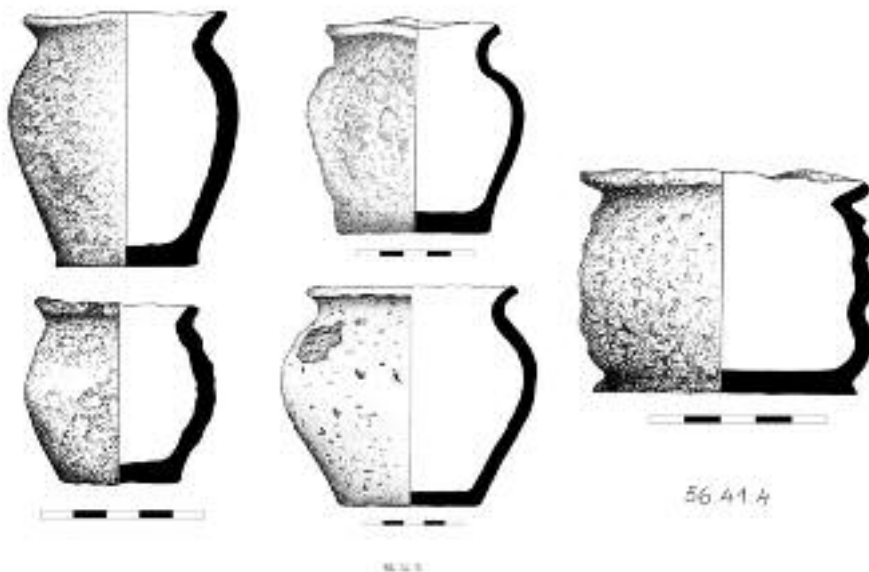
A leltári egység végén a következő megjegyzés olvasható: „Ezen egész lelet érkezett 1875. évi aug. és szept. hóban. Mihálydy István B. Sz. Lászlói plébános ajándéka.”

Sajnos az 1876 augusztusában a múzeumnak megküldött, a XIX–XXIV. sírok-ból származó mellékletek sem akkor, sem pedig a későbbiekben nem kerültek be-leltározásra. Valószínűleg csereanyagként szolgálhattak.

zött nem található a Mihálydy-gyűjtemény anyaga. A gyűjteményben mindössze öt, 1956-ban leltározott sobori lelőhelyű kerámiaedény van, amelyek előkerülési körülményeivel kapcsolatban nem áll rendelkezésünkre semmiféle adat (12. kép). Soborról — mint arra már utaltunk — kerültek leletek a győri főgimnáziumba, melyeket Polgár Dénes plébános küldött a régészeti szertárnak. (Börzsönyi 1888, 180.; Fettich 1943, 7.) A tömör bronz karperecpár, a kékszínű gyöngycsüngős fülbevaló és az aranyozott bronz övdíszek valószínűleg több sírból származtak. (Fettich 1943, VI. t., 1–12)

A temetkezési szokások

A sobori temetőben a késő avar korszakra jellemző csontvázas korhasztásos temetkezések kerültek elő. (Daim 1987, 65–66.) Rómer nyomán Tomka Péter rekonstruálta a sírok tájolását (Tomka 1975, 29–30.), amelyekre az észak–déli és az északnyugat–dél-délkeleti volt a jellemző, ugyanakkor egy esetben — a XVIII. sírnál — északkelet–délnyugati volt a tájolás. (Tomka 1975, 30.) Míg a kora és középső avar korban a nyugat–keleti tájolás a meghatározó, addig a 7. század végétől fokozatosan e szokás megváltozik, mint az jól megfigyelhető az alattyáni vagy a leobersdorfi temetők esetében is. (Kovrig 1963, 89–91.; Daim 1987, 70–71.) A késő avar síroknál az északkelet–délnyugati tájolás vált uralkodóvá, amely azonban fokozatosan egyre inkább az észak–déli tájolásba ment át. (Daim 1987, 70.) Ennek hátterét többféleképpen magyarázzák, mint például a tradicionális változásokkal vagy a sírba helyezés északi idejével. A sírok mélységét Mihálydy mindössze a felénél adta meg, amelyek a 150 és 275 cm között ingadoznak. Így a feljegyzett sírmélység jó-

12. kép

Sobori lelőhelyű edények a Veszprémi Múzeum gyűjteményében

val nagyobb volt, mint a korszakra jellemző 100–160 cm. (Daim 1987, 74–75.) A közel három méteres mélység részben a Rába iszaplerakodásával magyarázható. Eltérést a sírok hosszúságánál és szélességénél nem jegyzett fel Mihálydy, amint valószínűleg nem sikerült megfigyelnie az esetleges koporsókra utaló nyomokat sem. A XIX. sír a többitől eltér a gödör kör alakja miatt, ám mivel további adat nem áll a rendelkezésünkre, így annak besorolása nem végezhető el.

A dokumentált 24 temetkezés közül mindössze egyben (XII.) került elő a korszak jellemző, öntött övgarnitúrája, amelyben így bizonyosan egy férfi nyugodott. Női ékszerek, főképpen bronz csüngős fülbevalók különféle változatai pedig öt sírban (VII., XIV., XVII., XVIII., XXIII.) voltak. A temetőrészben feltárt gyermeksírok száma nem volt nagy, mindössze háromban (XV., XVI., XXIV.) nyugodtak kiskorú gyerekek. (Daim 1987, 100., 153–154.)

A mellékletek értékelése

A sobori temetkezések legnagyobb részében volt melléklet, csupán a IV. és a XXIV. sírok esetében nem jegyzett fel a plébános semmilyen leletet. A késő avarkori temetőekben a melléklet nélküli sírok nem számítanak ritkaságnak. (Daim 1987, 120.; Herold 2010, 148.) A sobori temető leggyakoribb melléklete a jelentések szerint az agyagedény, illetve a vaskés volt.

A kerámiaedények

A sobori temető sírjaiból származó edények talán a XVII. sír lassú korongon készült darabjától eltekintve a kézzel formált késő avarkori kerámia közé tartoztak. (Herold 2010, 144–146.) A formák — a hasas bögre, a kihajló peremű fazék, valamint a csuporfoma egyaránt megfigyelhető a korszak temetőiben, mint például a zillingtali avar temetőben, ahol ezen edények a kézzel formált (HG) 2 és 3-as csoportba tartoznak. (Herold 2010, 12., 18., 128.) Az edények sírbeli helyzeténél többféle variáció figyelhető meg. A jobb láb mellett (II., IX., XIV.), a térdénél (XI., XVIII.), lábfejnél (XIII., XVI.), valamint a bal lábánál (I., VI., VII., XV.) került elő a legtöbb edény. Ugyanakkor a III. sírban a két lábfej, a VIII.-ban pedig a két kéz között voltak a darabok. Mindössze két temetkezésben (X., XII.) került elő edény a fej bal oldalán. Két edény a leltárkönyvi bejegyzés szerint a XII. sírban volt, aminek azonban ellentmond Rómer sírrajza. A sobori temetőben így nem csupán a lábvégnél és a fejnél kerültek elő edények, hanem a csontváz más részein is. (Herold 2010, 150.) Mint arra a XIV. sír edényénél talált madárcsontok utalnak, valószínűleg ételmellékletekkel el látva helyezték a különféle típusú kerámiákat a sírokba.

Vaskések

A másik igen gyakori melléklete a sobori síroknak a különféle vaskések voltak, melyek női, gyermek és férfisírokban egyaránt előfordulnak. (Daim 1987, 96–97.) Funkciójuk a női és férfi temetkezéseknél eltérő, míg a nőknél eszközök, addig a férfiaknál fegyverként kerültek elhelyezésre. (Tomka 1972) A XIV. sírban talált vaskarika töredék talán a késhez tartozhatott. (Daim 1987, 97.)

Öv és kiegészítói

A késő avar korszak férfisírjainak meghatározó melléklete az öntött veretekkel és kiegészítőkkal díszített öv (Daim 1987, 97.), amely a sobori ásatás során csupán egyetlen sírban — a XII.-ben — került elő. Az öv csatjának felülete díszítetlen, azonban a nyelv alakú csattest végén található rügyszerű díszítés a korszak bizánci jellegű csatjain jelentezik. Így a Győr, Téglavető-dűlő 95. és 618. sírjaiban talált csatokat díszítette (Fettich 1943, XVIII. t, 10-11.), a csat formájához hasonló darab volt a szellői temető 69. sírjában. (Kiss 1977) A sérült szíjvég indadíszre Ászárról, valamint a Győr, Téglavető-dűlő 421. sírjának veretéről ismert. (Fettich 1943, V. t, 9.) A szíjdíszítő kerek veretek ugyancsak a Győr, téglavető-dűlői avar temetőben, annak 507. sírjában voltak. (Fettich 1943, XXVI t., 20–23.) A griffes-indás övek egyik jellemző kiegészítője a patkóalakú lyukvédő, amely a Nemesvölgy/Edelstal 207. (Lobinger 2016, taf. 48, 2.), valamint a Győr, téglavető-dűlői avar temető 305. (Fettich 1943, XVII t., 7-8.), 506. (Fettich 1943, XXV. t, 10–12.) és 545. sírjaiban voltak (Fettich 1943, XXVII t., 10–11). E lyukvédő típus előfordulásának súlypontja a Kárpát-medence északnyugati részére esik. (Lobinger 2016, 54.) A csat és a veretek alapján a XII. sír övét, amint a sírt is, a 8. század második felére keltezhetjük. (Daim 1987, 144–150.)

Ékszerek

A késő avar női sírok jellemző mellékletei a különféle drótékszerek, köztük a lengőcsüngős fülbevalók, amelyek a XIV. és XVII. sírokban kerültek elő. A kő- vagy üvegyönggyel díszített csüngő mellett további gyöngy található a karika tetején vagy a csüngő felett. (Daim 1987, 35–36., 136.) A XVII. sírban találtakhoz hasonló került elő a Győr, Téglavető-dűlő 510. sírjában. (Fettich 1943, XXIV. t., 22–23.) A XIV. sír egyszerű bronzkarikás darabjait két gyöngy díszíti, amely típusnál nincsen lemezfoglat. (Daim 1987, 35–36.) A XII. sír bordázott gyűrűi jellemző lelettípusai a késő avar kornak (Daim 1987, 138), amint a XVII. sír gyöngyei. (Daim 1987, 136–137.) Az orsókarikák (XIV és XVII. sír) leginkább a női sírok mellékletei. (Daim 1987, 95–96., 139–140.)

Állatsontok

Mihálydy megfigyelései szerint három sírban voltak állatsontok. Azonban a XIX. sír vadkanagyara kérdéses, hogy mellékletként helyezték a sírba, addig a VII. és XIV. sírokban talált madárcsontok bizonyosan azok voltak. A XIV. sírban a csontok az edény fölött kerültek elő, ami alapján talán ételmellékletként tették a halott mellé. A VIII. sír egész madara, amely az elhunyt két keze közé volt helyezve, számos kérdést vett fel. Sajnos nem állnak rendelkezésünkre adatok arról, milyen madarak csontjai voltak a sírokban. Leggyakrabban csirkét helyeznek el (Grefen-Peters 2010, 201.), sőt mint a leobersdorfi 22. sír esetében megfigyelték, egy egész állatot tettek a jobb láb mellé. (Daim 1987, 111.)

A sobori temető a leletanyag alapján a 8. század második felében, sőt mint arra Tomka Péter rámutatott, akár még a 9. század elején is használatban lehetett.

(Tomka 1975, 30.) Ugyanakkor a Nemzeti Múzeumban őrzött leletek egy, a kor-
szakra jellemző szabályos avar temető képét mutatják (Tomka 1994, 102.), míg a
győri bencés múzeumba került asztragalosz szerkezetű szíjbújtató párhuzamai
(Vörs, Hohenberg) már a 9. századi keltezés mellett tanúskodnak, bár mint arra
Tomka Péter felhívta a figyelmet, mindhárom övkészlet szorosán az avar kori gya-
korlatban gyökerezik. (Tomka 1994, 102.)

Az avar kor kutatásában Sobor különleges és mindmáig kellően nem értékelt
helyet foglal el, ugyanis ez volt az első olyan VIII. századi temető, amelyről teme-
tőtérkép és sírrajzok jelentek meg, köszönhetően Rómer Flóris alapvető művének.
(Rómer 1878) Ezt követően az 1880-as évektől kezdve az ország különböző részein
sorra kezdődött meg a késő avar temetők feltárása és közreadása, amelyet legjob-
ban a keszthelyi és nemesvölgyi sírmezők kutatása mutat. Feltárásukkal és a lele-
tek ismertté válásával együtt pedig megtörtént etnikai és kronológiai besorolásuk,
amely eredmények széles körű elfogadására azonban még pár évtizedig várni kel-
lett.

JEGYZETEK

¹ Rómer 1873, 29: „Hieher gehören noch die Überbleibsel des Sz.-Endrefundes (Pesth), nämlich die pyra-
midenartigen grossen goldenen Ohrgehänge, Eisernen Steigbügel u. s. w.“ A szentendrei leletek a II. te-
rem 6. szekrényében a kunágotai leletekkel együtt lettek elhelyezve, míg az ozoraiak a 6. szekrényben.

² Bóna 1982/1983, 129, 19. jegyzet: „A leletekre minden bizonynal főigazgatója Pulszky Ferenc tartott
igényt —, úgy is fogalmazhatnánk, hogy Ozora-Pusztatótival együtt elvette Rómertől a szentendrei le-
leteket is. Mentsége, hogy jól felhasználta őket.”

³ Hampel a tárgyakról a következőket írta (Hampel 1876, 62): „Fragments de couteaux en fer; Boucle
en potin; Pendants d'oreilles en bronze, formé d'anneaux avec des perles; anneau en fil de broze á to-
urs; des anneaux semblables se trouvant encore sur l'os du doigt; Plaque en bronze servant de bout á
une ceinture avec des ornements en relief; 2 Disque en argile; 4 petits anneaux en bronze; fragments
d'anneaux en fer á plaque de bouton.”

⁴ Forster Központ (Budapest) Adattár Rómer-hagyaték K 547/24.

⁵ Forster Központ (Budapest) Adattár Rómer-hagyaték K 547/29.

⁶ Forster Központ (Budapest) Adattár Rómer-hagyaték K 547/32.

⁷ Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Régészeti Adattár 451.B.VI.

⁸ Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ (Budapest) Rómer hagyaték K
541/74.

⁹ A leltárkönyvbe való leltározás során a 42. és 49. számú leletek felcserélődtek. Mihálydy jelentésében
a XII. sírnál említi a sodrony gyűrűt, a XVII. sírnál pedig a fülbevalót a kék gyöngy csüngővel.

¹⁰ A leltárkönyvben a XVII. sírnál szerepel.

¹¹ A leltárkönyvben a XIV. sír szerepel.

IRODALOM

- BÓNA István
1982/1983 A XIX. század nagy avar leletei. — Die Grossen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts. *SzMMÉ*, 81–160.
- BÖDÖCS András
2002 Sobor. In: Szentpétery József (Hrsg.): *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. VAH XIII/1. Budapest, 319–320.
- BÖRZSÖNYI Arnold
1888 Az 1884–1888-ig szerzett régészeti tárgyaknak ismertetése és azok lelhelyei. *Értesítő a pannonhalmi Sz.-Benedek rend győri főgymnasiumáról az 1887–1888. év végén*. Győr, 143–183.
- BÖRZSÖNYI Arnold
1897 *Kalauz a győri Szent Benedek-rendi főgymnasium Régiségtárában*. Győr.
- CSALLÁNY Dezső
1956 *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Budapest.
- DAIM Falko
1987 Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ. *Studien zur Archäologie der Awaren* 3/1. Wien.
- DAIM Falko
2003 Avars and Avar Archaeology. An Introduction. In: Goetz, H.-W. –Jarnut, J. Pohl, W. (eds.): *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Leiden–Boston, 463–570.
- DÓKA Klára
1978 A Rába felmérése a XIX. század első felében. *Arrabona* 19–20. (1977–1978), 345–379.
- FETTICH Nándor
1943 *Győr története a népvándorlásokkorban*. Győr.
- GARAM Éva
1993 *Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum*. Budapest.
- GREFEN-PETERS, Silke
2010 Die Tierknochenfunde aus der awarischen Siedlung von Zillingtal, Burgenland. In: Herold Hajnalka: *Zillingtal, Burgenland. — Die awarenzeitliche Siedlung und die Keramikfunde des Gräberfeldes*. (Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 80,1.) Mainz, 185–202.
- HAMPEL József
1876 *Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie*. Budapest.
- HAMPEL József
1891 *Emlékbeszéd Rómer Flóris rendes tagról*. Budapest.
- HAMPEL József
1899 A N. Muzeumi régiségtár gyarapodása az 1899-dik évi első negyedévben. *ArchÉrt* 33, 376–387.
- HAMPEL József
1902 A Nemzeti Múzeumi Régiségtár gyarapodása az 1902-ben. *ArchÉrt* 22, 419–448.
- HEROLD Hajnalka
2010 *Zillingtal, Burgenland. — Die awarenzeitliche Siedlung und die Keramikfunde des Gräberfeldes*. (Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 80,1.) Mainz.
- KISS Attila
1977 *Avar cemeteries in county Baranya. Cemeteries of the Avar Period /567-829/ in Hungary 2*. Budapest.

- KOVRIG Ilona
1963 *Das awarische Gräberfeld von Alattyán.* Budapest.
- KÓPHÁZI Ferencné
2002 Mihály István. In: *Magyar múzeumi arcképcsarnok.* Budapest, 607–608.
- LOBINGER Christoph
2016 *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Edelstal (Nemesvölgy) im Burgenland. Die Ausgrabungen Ágost Sötérs von 1884 bis 1887.* (Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, 288.) Bonn.
- MIHÁLDY István
1876 Régészeti bűvárlat. *Győri Közlöny* 20. évf., 72. szám, szept. 3.
- MITHAY Sándor
1978 Mihály István régészeti gyűjtőtevékenysége. *VMMK* 17, 7–13.
- NAGY Géza
1897 Budapest a népvándorlás korában. *BudRég* 5, 53–94.
- PROHÁSZKA Péter
2012a A budapesti VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszus (1876) levelezése, mint honismeretünk kiaknázatlan forrása. *Honismeret* 40. évf., 4. szám, 26–30.
2012b Tariczky Endre és a VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszus (1876) — Levelek és rajzok Tiszafüred és környéke régészetéhez. — Endre Tariczky und der VIII. Internationale Kongress für Prähistorische Archäologie und Anthropologie (1876) — Briefe und Zeichnungen zur Archäologie von Tiszafüred und ihrer Umgebung. *Tisicum* 21, 11–28.
2015 Rómer Flóris és a budapesti VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus előkészületei. — Flóris Rómer and the preparations of the 8th Congress of Prehistoric Archaeology and Anthropology of Budapest. *Arrabona* 51. (2013) 87–114.
- PULSZKY Ferenc
1873 A magyarországi avar leletekről. *Értekezések a történelmi tudományok köréből* 3/7. Budapest, 5–12.
- RÉCSEY Viktor
1903 Egy értékes régiséggyűjteményről a Bakonyból. *ArchÉrt* 23, 64–66.
- RÓMER Flóris
1873 *Illustrierter Führer in der Münz- und Altertumsabteilung des Ungarischen National-Museums.* Budapest.
1875a Hazai leletek 52. (Sobori leletek). *ArchÉrt* 9, 252.
1875b Jelentés a nemzetközi őstörténelmi és embertani congressus VIII-ik ülését szervező bizottság eddigi működéséről. *A Hon* 13. évf. 175. sz. (augusztus 3.)
1878 *Résultats généraux du mouvements archéologique en Hongrie avant la VIIe session du congrés international danthropologie et darchéologie préhistoriques á Budapest 1876.* CRP II. Budapest.
- STESSEL József
1907 Adalékok Sopron vármegye történeti földrajzához. *Századok* 40, 239–250.
- TOMKA Péter
1972 Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz — Kés a sírban. *Arrabona* 14. 27–75.
1975 Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz II. Tájéolás, *Arrabona* 17. 5–90.
1994 9. századi népesség a Kisalföldön. In: Kovács László (szerk.): *Honfoglalás és régészet.* Budapest, 99–108.

DAS SPÄTAWARISCHE GRÄBERFELD VON SOBOR IM SPIEGEL DER AUFZEICHNUNGEN VON FLÓRIS RÓMER UND ISTVÁN MIHÁLDY

Flóris Rómer spielte, wie auf manchen Gebieten der Archäologie, auch bei der AWARENFORSCHUNG eine wichtige, aber bis heute kaum gewürdigte Rolle. Er war bei der Beschaffung der Beigaben aus den früh- und mittelalwarischen Gräber von Szent-Endre und Ozora-Tótipusztá wesentlich beteiligt. Noch dazu veröffentlichte er in seinem *Compte-Rendu* 1878 den ersten Gräberfeldplan bzw. Grabzeichnungen eines spätawarischen Gräberfeldes, das in der Gemerkung von Sobor (Komitat Győr-Moson-Sopron) zum Teil freigelegt wurde. Die Erforschung der Fundstelle begann in Verbindung mit den organisatorischen Arbeiten für den VIII. Vorgeschichtlichen und Anthropologischen Kongress in Budapest. Schon 1875 wandte sich Rómer in einem Aufruf an die Laienforscher des Landes und bat sie, über ihre Sammlungen und Ausgrabungen Bericht zu erstatten. Pfarrer István Mihálydy (1833-1901) begann aufgrund dieses Aufrufes das Gräberfeld in der Nähe des Dorfes Sobor archäologisch zu erforschen. Dabei entdeckte er mehrere Skelette mit verschiedenen Beigaben. Er zählte zu jenen Laienforschern der Epoche, welche mit Rómer enge Kontakte pflegten. In Bakonyszombathely hatte er eine große Sammlung angelegt, deren Funde nach seinem Tod zum Teil ins Nationalmuseum bzw. die übrigen Objekte ins Museum von Veszprém gelangten.

Mihálydy sandte seine Ausgrabungsberichte an Rómer nach Budapest und es erschienen auch einige Artikel über seine Grabungsergebnisse in verschiedenen Zeitungen. Dank der Archivforschungen gelang es, diese Berichte zu finden, was zur Analyse des Gräberfeldes wesentlich beitrug. Rómer besuchte sogar selbst die Fundstelle und war am 24. und 25. August 1876 bei der Freilegung einiger Gräber selbst dabei. Noch dazu notierte er wichtige Angaben über diese Gräber. Den größten Teil der ans Tageslicht gelangten Funde erhielt das Ungarische Nationalmuseum und sie wurden im Inventarbuch der Antikensammlung gezeichnet und inventarisiert.

Die Briefe von I. Mihálydy beinhalten detaillierte Beschreibungen der freigelegten Gräber und ihrer Beigaben. Der Pfarrer sandte auch Gräberfeldpläne, Lagepläne der Fundstelle bzw. Grabzeichnungen nach Budapest. Mit Hilfe dieser und der Anmerkungen und Zeichnungen im Inventarbuch wurde ein Grabkatalog zusammengestellt, wobei uns nur über 18 Gräber mehr oder weniger ausführliche Angaben zur Verfügung stehen.

Ins Nationalmuseum gelangten nur die Beigaben von 19 Gräbern, wobei Mihálydy einige Funde aus diesen auch für seine Sammlung zurückhielt. Die anderen Grabbeigaben aus den Grabungskampagnen im Sommer 1876 befanden sich in seiner Sammlung und konnten nach seinen Beschreibungen den Gräbern zugeordnet werden. Im Gräberfeld hat Mihálydy nur Körpergräber freigelegt, deren Orientierung meistens Nord-Süd bzw. Nordwesten-Südosten war. Bloß bei einem Grab beobachtete er eine nordöstliche-südwestliche Orientierung. Von den beschriebenen Grä-

bern waren nur zwei beigabenlos. Die charakteristischen Beigaben bei den anderen waren hangeformte Tongefäße und Eisenmesser. Ihre Lage in den Gräber war vielfältig. Nur im Grab XII befanden sich die für die Spätawarenzeit charakteristischen gegossenen Rimenbeschläge und Schnallen. Ihre Parallelen sind aus anderen Gräberfelder (Győr, Leobersdorf, Nemesvölgy/Edelstahl) bekannt, sie wurden in der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts getragen. In den Frauengräbern (XII, XIV, XVII) wurden Ohrgehänge mit Perlenanhänger in verschiedenen Variationen gefunden.

Das Gräberfeld von Sobor wurde anhand des Fundmaterials in der zweiten Hälfte des 8. und sogar am Anfang des 9. Jahrhundert benutzt. Die freigelegten, ungefähr drei dutzend Gräbern gehörten gewiss zu einem größeren Gräberfeld.

In der AWARENFORSCHUNG hat das Gräberfeld von Sobor eine ungewöhnliche und bisher kaum gewürdigte Stellung, da hier erstmals ein spätawarisches Gräberfeld dokumentiert freigelegt wurde. Dabei spielte neben I. Mihálydy auch Flóris Rómer eine wichtige Rolle, als er anhand der Berichte des Pfarrers einen Gräberfeldplan und Grabzeichnungen veröffentlichte.

Péter Prohászka